

E-hääletus tuleb muuta vaadeldavaks!

Eesti demokraatia põhineb vabadel ja salajastel valimistel, mille tulemuse kujunemine on vaadeldav ja aus. Hääletustulemused tehakse kindlaks avalikult ja vaatlejate kontrolliva pilgu all. See peab kehtima ka elektroonse hääletuse jaoks. E-hääletus ei tohi olla usu või riigi usaldamise küsimus. Meie nõudmised on:

- 1. Vaatlejatele vaidlustamisõigus avalikes huvides**
- 2. Vaadelda seadmeid ja andmevooge kogu e-hääletuse ulatuses**
- 3. Infotehnoloogilisi tegevusi käsitleda toimingutena**
- 4. Vaidlustamistähtjad arvestagu e-hääletuse eripäraga**
- 5. Tagada ajapädev ligipääs teabele, koodile jm materjalidele**

Nõuame e-hääletuse sisulise vaatlemise võimaldamist. Üleskutsed välistada uudse hääletusviisi kriitika ja katsed takistada valimistulemuste avalikku kindlakstegemist õhnestavad valimiste demokraatlikke põhimõtteid. Kui nõustud nende põhimõtetega, siis allkirjasta meie avaldus, et edastada see Riigikogule!

Petitsioon põhineb [e-hääletuse vaatlejate 2011-2023 ühisavaldusel](#) (31.03.2023).

Nõudmised koos seletustega

1. Vaatlejatele tuleb anda vaidlustamisõigus avalikes huvides

E-hääletuse vaatlejal puudub õiguslik võimalus tuua esile sisulisi puudujääke või rikkumisi, mis võivad muuta valimistulemust. Ei ole ette nähtud võimalust vaidlustada protseduuride eiramist, kui nendega pole rikutud *vaatleja* isiklike õigusi, st takistatud vaatlemist.

Kuna alternatiiv on kaevata isiklike õiguste rikkumise üle *valijana*, kutsub see kunstlikult looma olukordi, kus on tõendatult lugemisel vaatleja isiklik hääle, et sel teel kutsuda kohut läbi arutama hälbimist protseduuridest või mõnd e-hääletuse süsteemset puudust.

Elektroonse hääletuse õigusraamistikus on ebaselge, missugusel juhul võiks olemasolevad instantsid üldse kuulutada e-hääletuse tulemused osaliselt või täielikult kehtetuks, sest osapoolte dünaamika pigem välistab selle võimaluse.

E-hääletust korraldavate ja järele valvavate instantside ühekülgse ja üleliia põimitud motivatsiooni tõttu kujuneb enamik arutelusid valimisprotsesside üle varjatuks, mis ei vasta valimiste avalikkuse põhimõttele ning takistavad e-hääletuse arengut.

2. Seadmeid ja andmevooge peab saama vaadelda kogu e-hääletuse ulatuses

E-hääletuse usaldusväärsuse tagamiseks peab olema võimalik vaadelda hääletusprotsesse nende esimesest sammust kuni viimase, st alates valijate nimekirjade koostamisest, riistvara ettevalmistamisest ja tarkvara kompileerimisest ja paigaldamisest kuni selle käivitamise ja kasutajatele avamiseni.

Analoogia pabersedelitega hääletamisega ei kehti e-hääletuse puhul täielikult, kuid valija tegevus virtuaalses jaoskonnas algab hääletusdeli kättesaamisest autentimisega valijarakenduses, jätkub hääle sisetamisega kogumisteenusesse kui virtuaalsesse valimiskasti ning vaatleja rolli sisenemisega kontrollrakenduse kasutamisel.

Vaatlejal peab olema täiel määral võimalik vaadelda protsesse virtuaalses jaoskonnas, sh valimiskasti ja selle seisundite muutumist, üleminekut töötlemis- ja lugemisfaasi ning lõpuks tulemuste kokkulugemist. Kuni see on võimaldatud vaid osaliselt, ei saa pidada e-hääletust vaadeldavaks.

E-hääletus peab olema vaadeldav andmete tasemel kõigile vaatlejatele ning selleks tuleb vaatlemise tähendus ümber mõtestada seadmete ja väljundite vaatlemiselt andmevoogude sisemisele vaatlemisele, mis võimaldaks vaadelda protsesse e-hääletuse algusest kuni lõpuni. Andmevoo vaatlemist ei tohi piirata palgalise andmeaudiitori rolliga.

3. Infotehnoloogilisi tegevusi tuleb käsitleda toimingutena

E-hääletus toimub infotehnoloogiliste vahenditega ning suur jagu hääletussüsteemide ettevalmistamise, käitamise ja peatamise sündmusi on infotehnoloogilised. Need sündmused peavad olema registreeritud ja vaadeldavad, kasutatavad seadmed ja tarkvara peavad olema auditeeritud või sertifitseeritud, nendega seotud tegevuste ajalugu taasloodav.

Praeguses korralduses saab täiel määral vaatluse alla võtta üksnes toiminguid, kus valimiste korraldaja allkirjastab resultaate, aga mitte e-hääletuse tegelikke infotehnoloogilisi sündmusi või protsesse nagu andmekandjate ettevalmistamine, serverite jooksev varundamine, teenuste seisundite logimine, tühistusnimekirjade koostamine jmt.

Tuleb lõpetada infotehnoloogiliste tegevuste käsitus eksimatute ja alati õigetena, tarkvara ja riistvara toimimist ning selle kooskõla õigusaktidega peab olema võimalik sisuliselt hinnata. Õiguslike toimingute puhul ettenähtud kaebeõigus tuleb laiendada ka infotehnoloogilistele tegevustele ja toimingutele.

4. Vaidlustamistähtajad peavad arvestama e-hääletuse eripäraga

E-hääletus on keeruline infotehnoloogiline süsteem, mille toimimise korrektsust on võimalik sageli sisuliselt hinnata alles pärast lisainfo küsimist valimiste korraldajalt ning andme- või koodianalüüsi. Ka koosnevad toimingud enamasti osatoimingutest, mida on võimalik vajadusel suure täpsusega tuvastada.

Infotehnoloogiliste süsteemide puhul ei ole asjakohane lähtuda tähtaegade määramisel pabersedelitega hääletuste nõuetest, kus sündmused ning nende tagajärjed on üldiselt reaalselt tuvastatavad ja mõistetavad.

Üldreeglina tuleks toimingute vaidlustamise tähtaegu lugeda mitte toimingu läbiviimise hetkest vaid toimingu avalikustamise või asjaolude teatavakssaamise hetkest. Paljud infotehnoloogilised toimingud, nt süsteemi käivitamine, on jätkuva iseloomuga, mistõttu ei saa piirduda kaebeõiguse tähtaja määramisel toimingu alustamise ajaga, mille tulemusel võib toimingu vaidlustamise tähtaeg olla möödunud ajaks, mil sellest teada saadakse.

Nii ei saa pidada asjakohaseks, kui elektroonsed hääled loetakse kokku 5. märtsil kell 23, tulemused avalikustatakse aga 8. märtsi pärastlõunal, mis teeks ebareaalseks vaidlustamistähtajaks sama päeva õhtul kell 23.59.

5. Teabele, koodile jm materjalidele tuleb tagada ajapädev ligipääs

Elektroonne hääletus on uudne hääletusviis, mis oma noore vanuse tõttu on pidevas muutumises. See ei tohi aga tähendada, et otsuseid demokraatia alusprotsesside käitamise kohta tohiks teha jooksu pealt. Hääletussüsteemi arendustükkel peab võimaldama sellega kõigis üksikasjades varakult tutvuda, et tagada avalikkuse sisuline demokraatlik kontroll selle üle.

Vaatlejatel peab võimaldama tutvuda dokumentatsiooni, tarkvara lähtekoodi ja binaarkoodi, kasutatavate seadmete spetsifikatsiooni ja muude seotud materjalidega niimoodi, et oleks võimalik parandada e-hääletuse süsteemi suuremad puudujäägid enne valimisi.

Vaatlejatele peab testperioodil, prooviläbimistel ja valimiste ajal tagama võimalikult vahetu juurdepääsu videojäädvustustele ja eri süsteemilogidele, mis aitavad anda hinnangu süsteemi toimimisele. Kui vaatlejad ei saa eelnevalt e-hääletusega seotud teabega tutvuda, muutub lisainfo küsimine ja päringutele vastamine vastuolude allikaks.

Demokraatlike protsesside usaldusväärsus sõltub kõigi osapoolte ühisest pingutusest ning kui vaatlejatele ei tagata võimalust täita oma põhiseaduslikku rolli valimiste läbiviimisel, süvendab see kahtlusi valimiste usaldusväärsuses. On selge, et e-hääletus sisulise vaatlemise võimaluseta pole jätkusuutlik.